

Глава 11

УПРАВЛІННЯ ОРГАНАМИ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЗА ОСОБЛИВИХ (ЕКСТРЕМАЛЬНИХ) УМОВ

8.1. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ОСОБЛИВИХ (ЕКСТРЕМАЛЬНИХ) УМОВ

Щоденна практична діяльність органів Національної поліції з надання поліцейських послуг, зокрема у сферах – забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності має різнобічний, багатогранний характер і завжди залежить від змін конкретної ситуації, які відбуваються, переважно, непрогнозовано і непередбачувано.

Раптові зміни й ускладнення ситуації викликаються виникненням різних надзвичайних умов, які можуть мати місце на окремих об'єктах, в населених пунктах, районах і областях, а також у певних регіонах і навіть на території всієї держави. Органи Національної поліції зобов'язані кваліфіковано діяти як у звичайних, так і в особливих (екстремальних) умовах. Такі умови можуть виникнути при стихійних лихах, аваріях і катастрофах, епідеміях та епізоотіях, масових порушеннях громадського порядку, внаслідок скоєння особливо небезпечних злочинів, що носять винятковий характер, або ж при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства.

За особливих умов порушується звичайний ритм життя населення окремих районів чи міст, можлива загроза для здоров'я та життя багатьох людей, виникають великі матеріальні збитки, дезорганізується робота державних установ, транспорту, зв'язку, загострюється соціальна напруженість, зростає рівень злочинності та інших порушень громадського порядку. Органи Національної поліції повинні бути готовими до виконання додаткових спеціальних завдань, до роботи з великими моральними і фізичними навантаженнями і в більш складних умовах. Особливі умови можуть викликатись соціальними явищами суто криміногенного характеру, якими можуть бути дії озброєних злочинців, втеча групи особливо небезпечних злочинців, захоплення заручників, повітряного чи морського транспортного судна, масові безладдя в громадських місцях, непокоря і дезорганізація роботи в установах виконання покарань та інші, а також явищами соціального характеру і некриміногенного характеру, якими є масові неорганізовані виступи самодіяльних організацій, масові політичні, спортивні, культурні та інші заходи, що дестабілізують громадський порядок на певній території чи в цілому населеному пункті. Крім явищ соціальних до виникнення екстремальних ситуацій, що охоплюються поняттям особливих умов, можуть призвести також:

а) аномальні явища природного характеру з тяжкими наслідками (повінь, землетрус, обвали і зсуви, бурі, смерчі, урагани, снігові замети і лавини, ожеледиця, масові лісові, торф'яні, степові та інші пожежі);

б) аномальні явища біологічного характеру (епідемії, епізоотії, масові отруєння, розповсюдження шкідників сільського та лісового господарства, які мають характер стихійного лиха);

в) аномальні явища техногенного походження (катастрофи, великі аварії, пожежі на підприємствах і в житлових масивах, вибухи на хімічних підприємствах, газонафтопроводах та ін.).

Особливі умови виникають також у надзвичайний та в воєнний час, коли органи Національної поліції виконують специфічні завдання у сфері цивільної оборони і військово-мобілізаційної підготовки, а також за деяких інших ситуацій.

В особливих умовах надзвичайно ускладнюється оперативна обстановка, яка вимагає від органів Національної поліції інших прийомів і методів вирішення службових завдань, підвищення якості управління, посилення матеріально-технічного забезпечення. Особливого значення набувають рівень дисципліни та організованості, належний стан зв'язку та обміну інформацією, здатність до мобілізації всіх ресурсів органів Національної поліції, забезпечення їх взаємодії з органами влади та іншими правоохоронними структурами. Професіоналізм, організованість, рішучі дії, вміння діяти з дотриманням законності забезпечують ефективність зусиль органів Національної поліції в охороні громадського порядку за особливих умов. Успішне вирішення службових завдань при цьому досягається шляхом застосування комплексних заходів щодо охорони правопорядку й боротьби зі злочинністю і безпосередньо залежить від організації управління силами й засобами органів Національної поліції.

Особливим умовам, що викликані соціальними явищами криміногенного характеру, як правило, передують активні дії особи (групи осіб), що грубо порушують установлені правила поведінки, створюють загрозу життю та здоров'ю людей. Стихійні лиха (повінь, обвали, смерчі, урагани та інше) також створюють реальну загрозу життю населення, спричиняють великі збитки народному господарству, паралізують діяльність транспорту і зв'язку. При стихійних лихах виникають сприятливі умови для скоєння злочинів і різних інших правопорушень.

Велику загрозу для безпеки людей і тяжкі наслідки викликають явища техногенного походження (катастрофи, вибухи, пожежі) та явища біологічного характеру (епідемії та епізоотії).

Класифікація особливих (екстремальних) умов має практичну і теоретичну значимість. Кожен з виділених типів особливих умов має *свій ступінь суспільної небезпеки*. Залежно від цього начальник органу Національної поліції приймає управлінські рішення щодо захисту населення, попередження та ліквідації шкідливих наслідків, організації взаємодії з органами влади, іншими правоохоронними структурами. І в цьому заключається практичне значення класифікації. Її теоретичне значення полягає в тому, що вона дозволяє науково обґрунтувати різні види особливих умов, їх ознаки і деталі, вивчити причини їх виникнення, можливі шляхи запобігання їх появі, заздалегідь розробити найбільш оптимальні прийоми і методи управління органами Національної поліції під час виникнення таких умов.

У нормативних актах МВС України та у спеціальній літературі особливі умови характеризуються по різному: як особливі, надзвичайні, екстремальні. Необхідно зауважити, що ці поняття мають різний зміст. Під екстремальними умовами слід розуміти такі надзвичайні обставини, які можуть спричинити катастрофічні наслідки і є винятковими за рівнем своєї небезпеки для життя громадян, працівників органів Національної поліції, занадто ускладнюють умови виконання службових обов'язків, вимагають негайних, рішучих, адекватних дій не тільки органів Національної поліції, а часто інших органів державної влади. У цілому ж особливі або надзвичайні умови вимагають від органів Національної поліції специфічного режиму роботи, вжиття додаткових заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, але, як правило, не становлять для громадської безпеки суттєвої загрози у разі їх вчасної локалізації та ліквідації.

У зв'язку з цим причини виникнення особливих умов відносно діяльності органів Національної поліції можна поділити на об'єктивні, які не залежать від органів Національної поліції, і суб'єктивні, які виникли внаслідок незадовільної їх діяльності.

У залежності від поширеності дії можна розрізняти особливі умови місцевого, регіонального і державного значення. Особливі умови місцевого значення можуть мати місце в окремому населеному пункті, в мікрорайоні, вони не створюють небезпеки для регіону чи країни в цілому. В особливих умовах місцевого значення може успішно діяти районний відділ (відділення) поліції з приданими йому силами і засобами. Особливі умови регіонального значення є такими, що можуть поширюватися на територію області та суміжні території, становлять небезпеку для населення регіону, завдають значної шкоди матеріальним цінностям, вимагають великих зусиль від правоохоронних органів і органів влади в усуненні їх наслідків (повінь на Закарпатті в 1992, 1993 р., 2008 р., 2010 р., влітку 2004 р. на Херсонщині). Особливі (екстремальні) умови державного значення хоча й мають своє локальне місце виникнення й розповсюдження, але отримують загальнодержавний статус за наслідками (аварія на Чорнобильській АЕС з відомими катастрофічними наслідками (1986 р.); епідемія холери на півдні України (1994 рр. та 1995 рр.); спалах африканської чуми свиней (2016 р.); вибухи складів артилерійського озброєння у Новобогданівці Запорізької області (2004 р., 2005 р., 2006 р., 2007 р.), Лозовій Харківської області (2008 р.), Сватові Луганської області (2015 р.), Балаклії Харківської області (2017 р.) та Калинівці Вінницької області (2017 р.)).

За часом виникнення особливі умови можуть бути прогнозованими (очікуваними) і непередбачуваними (непередбачуваними). Цілий ряд явищ соціального походження (і криміногенного, і некриміногенного характеру), явищ природнього і біологічного походження на підставі аналізу інформації, наукових спостережень, вивчення закономірностей природи можна передбачити і прогнозувати відповідний розвиток подій. Це дає можливість органу Національної поліції заздалегідь підготуватися шляхом тренувань, навчань, накопичення сил і засобів до виконання обов'язків в особливих умовах.

Непередбачувані особливі умови завжди виникають раптово, вони мають, як правило, екстремальний характер і є серйозним випробуванням готовності органів Національної поліції до діяльності в надзвичайних умовах. При цьому де які науковці розрізняють три типи фактору раптовості.

«Перший тип – очікувана подія відома, управлінське рішення, яке повинно бути реалізовано при його появі, відпрацьовано і готове. Невідомий лиш час події.

Другий тип – очікувана подія відома лиш в загальних рисах, а тому необхідне управлінське рішення підготувати практично неможливо. Час виникнення події так само невідомий.

Третій тип – невідомий не тільки час виникнення, а й характер самої події, що створює надзвичайно велику невизначеність відносно того, як діяти в обстановці раптовості»¹.

В органах Національної поліції розробляються спеціальні типові плани дій на випадок великих пожеж, масових заворушень, оборони особливо важливих об'єктів, повіней тощо. Однак слід пам'ятати, що перелік і класифікація особливих умов не можуть бути вичерпними. Крім того, одні й ті ж явища можуть мати різне походження і залежно від ситуації відноситись до тієї чи іншої групи в класифікації. Так, наприклад, велика пожежа, що виникла внаслідок посухи в лісовому масиві, буде віднесена до явищ природного характеру; пожежа, що виникла в житловому масиві внаслідок підпалу – соціальних явищ криміногенного характеру, а пожежа на газородовищі – явищ техногенного походження.

Особливі та екстремальні ситуації можуть виникнути не тільки в діяльності цілого органу Національної поліції, але і в практичній роботі окремого поліцейського чи групи працівників поліції. Внаслідок загострення криміногенної обстановки, зростання злочинності в її найбільш агресивних формах, частішими стали випадки виникнення екстремальних ситуацій, коли життя або здоров'ю поліцейського загрожує реальна небезпека. Найбільш часто екстремальні ситуації виникають під час припинення хуліганських дій чи інших правопорушень, що посягають на громадський порядок та безпеку, при реагуванні на факти вчинення насильства в сім'ї, затриманні злочинців, доставляння правопорушників в орган поліції або складання процесуальних документів у присутності правопорушника (ів). Більшість таких випадків може виникнути у разі: виконання своїх обов'язків поліцейським наодинці з правопорушником, за умови не очікування агресії; відсутності уважного спостереження за поведінкою правопорушника, наближення до правопорушника чи дозволу тому підійти до поліцейського на відстань, яка дає можливість вчинити напад; відволікання на інші дії; втрати пильності; потрапляння у злочинну засідку; проявів нерішучості у застосуванні зброї за умови наявності підстав для її застосування тощо.

Готуючи орган Національної поліції до діяльності в особливих умовах, керівник має забезпечити підготовку до дій в таких умовах як колективу в цілому, так і окремих його працівників. Натомість робота перших в основному зводить ь-

¹ Кит ов А.И. Психология управления. М., 1979. С. 398

ся до передачі інформації із добових зведень у засоби масової інформації. Там, де зв'язки з трудовими колективами, громадськими організаціями практично втрачено, набагато складніша оперативна обстановка, та відповідно поліцейським важче виконувати свої обов'язки.

Не дивлячись на реформування органів внутрішніх справ, понині відчувається великий дефіцит у спеціалістах, які володіють методикою розв'язання конфліктів (особливо з населенням), управління стресовими ситуаціями, рекреаційної діяльності, соціальної реабілітації, а також здатних професійно оцінити соціальні і психологічні проблеми органів Національної поліції і в подальшому формувати позитивну громадську думку про їх діяльність.

Необхідно також більш предметно відмежувати нормативну базу діяльності підрозділів з виховної і соціально-психологічної роботи, завдання, функції, компетенцію, форми і методи взаємодії з іншими службами при організації соціально-психологічної роботи в органах Національної поліції.

Сучасний стан розвитку органів внутрішніх справ вимагає формування у працівників органів Національної поліції бажання бути взірцем у дотриманні законності, дисципліни, професійному виконанні обов'язків щодо захисту прав і свобод громадянина, держави і суспільства, бути патріотом своєї Батьківщини. Як уявляється, саме активізація соціальної роботи, здійснення її на наукових засадах буде сприяти виконанню окресленого завдання, дотримання присяги поліцейського та Правил етичної поведінки поліцейського².

² Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 522

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «особливі (екстремальні) умови».
2. Назвіть, класифікуйте й охарактеризуйте особливі (екстремальні) умови, які можуть виникнути у діяльності органів Національної поліції.
3. Опишіть порядок дій органу поліції у разі виникнення особливих (екстремальних) умов.
4. Назвіть особливості управління органами Національної поліції за особливих умов.
5. Назвіть та охарактеризуйте етапи типового плану дій органу Національної поліції за особливих умов.
6. Визначте основні методи, які використовують органи Національної поліції при забезпеченні публічної безпеки і порядку за особливих умов.
7. Розкрийте зміст переконання як методу забезпечення публічної безпеки і порядку за особливих умов.
8. Розкрийте зміст адміністративного примусу як методу забезпечення публічної безпеки і порядку за особливих умов.
9. Проаналізуйте порядок та особливості застосування конкретних адміністративно-примусових заходів при забезпеченні публічної безпеки і порядку за особливих умов.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Основним завданням органів Національної поліції у надзвичайних умовах є:

а) рятувальні, ремонтно-відновлювальні, інженерно-технічні роботи;
б) забезпечення публічної безпеки і порядку, ефективна боротьба із злочинністю, попередження паніки.

в) уточнення параметрів можливої зони забруднення, визначення місць виставлення постів оточення, розміщення техніки та транспорту, виділення необхідної кількості сил та засобів для охорони майна громадян та матеріальних цінностей;

г) підтримання громадського порядку на місці аварії, в місцях евакуації, захист особового складу від ураження, забезпечення життєдіяльності органу внутрішніх справ, постійна хімічна радіаційна розвідка, збір інформації;

р) забезпечення рятувальних робіт.

2. Спеціальні засоби можна поділити на:

а) засоби фізичної оборони;

б) засоби активної оборони;

в) засоби активної оборони і засоби забезпечення спеціальних операцій;

г) засоби фізичної, активної оборони і засоби забезпечення спеціальних операцій;

операцій;

р) засоби фізичної оборони і засоби забезпечення спеціальних операцій.

3. Застосування вогнепальної зброї регулюється Законом України "Про Національну поліцію" статтею:

а) 42;

б) 43;

в) 44;

г) 45;

д) 46.

4. Розробка типового плану на випадок особливих умов проходить у етапи:

а) підготовчий; безпосередньої розробки плану; узгодження, корегування і затвердження плану; доведення плану до виконавців;

б) підготовчий; безпосередньої розробки плану; доведення плану до виконавців;

в) установчий; безпосереднього виконання плану; доведення плану до виконавців;

г) підготовчий; поточний; вирішальний;

р) основний; доведення до виконавців; кінцевий

5. У залежності від поширеності дії особливі умови можна поділити на:

а) місцевого, регіонального і державного значення;

б) місцевого і загальнодержавного значення;

в) районного, міського і обласного значення

- г) селищного, районного, обласного і державного значення;
- г) районного, регіонального і державного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Китов А.И. Психология управления : учебник для слушателей Акад. МВД СССР / А.И. Китов. - Москва : Акад. МВД России, 1979. - 521 с.

Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. – Офіційний вісник України. – 2017. – № 2. – Ст. 522

Лихолоб В.Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю(морально-правовий аспект реалізації закону) / В. Г. Лихолоб . – Київ : Вища школа, 1991 . – 219 с..